

Inari, kullalla rikastunut

Seppo J. Partanen

Ivalo 14.3.2017

Luento elokuvateatteri Aslakissa

Kulta ja kullankaivu on monella tavalla vauhdittanut Inarin Lapin elämää 150 vuoden ajan. Se on tuonut tänne uusia asukkaita, taloja, teitä, siltoja, yrityksiä. Se on pohjustanut matkailun nousua, vienyt Inarin nimen Suomen ja maailman tietoisuuteen. Kullan merkitys Inarin nykyiselle hyvinvoinnille on huomattavasti suurempi, kuin kaivajien löytämän kullan rahallinen arvo.

Olen laskenut, että kultahistorian aikana on vaskattu kultaa noin 2500 kg eli keskimäärin 16,6 kg vuodessa. Se ei ole paljon, vähemmän kuin yhden kultakaivoksen vuosittainen tuotto. Kittilän Saattoporasta saatiin viime vuonna kultaa noin 6300 kg. Inarille vähäinen ja jatkuva kullan tulo on lottovoittakin suurempi onni tai lahja. Kultakaivokset elävät ohikiitävän hetken, tyhjentävät kultapitoisen maan, poistuvat ja jättävät ongelmat jälkeensä. Täällä kullankaivu on jatkunut puolitoista vuosisataa. Usko on monesti loppunut kullankaivajalta tai kokonaiselta sukupolvelta, mutta aina on jäänyt jäljelle toivo ja hiljaisten vuosien jälkeen on aina syttynyt uusi kultaryntäys.

Olen ehtinyt nähdä ja kokea tämän omassa elämässäni. Hurahdin Lapin kultaan 1960-luvun lopulla tutustuttuani Lemmenjoen viimeisiin elinkautisiin. Kymmenkunta miestä oli unohtunut purojen varsille kultaryntäyksen hiivuttua, se oli silloin katoavaa kansaperinnettä. Ystävystyin noiden elämän evakkojen kanssa, löysin heistä viisaita ja ajattelevia ihmisiä, jotka olivat oppineet elämään sovussa luonnon, itsensä ja muiden kanssa. Se synnytti minun kultakuumeeni, pani tutkimaan arkistoja, karttoja, vanhoja kirjoituksia ja kullankaivun historiaa. Nyt on kultakuumeeni syttymisestä kulunut puoli vuosisataa, ja olen elävä todiste siitä, että kultakuume on kuolemaan päättyvä, mutta onneksi ei kuolemaan johtava tauti.

Vuosikymmenessä kullankaivu koki täydellisen muutoksen ja sain olla mukana tekemässä tätä muutosta. 1970-luvun lopussa kultapurot alkoivat täyttyä uusista ihmisistä. Lehdistö, radio ja televisio innostuivat tekemään juttuja ja uutisia kullasta ja kullankaivajista. Presidentti Kekkonen antoi tukensa vieraillemalla Inarissa ja kultamailla. Rauman Nipa kirjoitti minulle Kullankaivajain liiton jäsenkortin -60-luvun lopulla ja sen numero oli 21. Tänä päivänä liitossa on yli 4000 jäsentä.

Katsotaanpa hetki Inarin Lapinmaan vaiheita ennen kullankaivajien tuloa. Inarin väkiluku oli 1800-luvun alussa noin 400 ihmistä, vuosisadan puolivälissä 637 ja 1870 kultaryntäyksen syttyessä 720. Posti kulki Kittilän kruunuvoudilta Inarin nimismiehelle kerran kuukaudessa Pokan kautta vievää vanhaa kulkukeinoja. Kittilä oli Lapin kihlakunnan keskuspaikka ja siellä toimi lähin lääkäri, vankila, tuomari ja muut hallinnot. Kultaryntäys kaksinkertaisti pitäjän väkiluvun muutamassa viikossa; kultatyömailla kirjattiin enimmillään 491 työntekijää, heitä valvoi 38-päinen virkamieskunta, heidän lisäksi jokivarsia taivalsi kymmeniä etsintäryhmiä, työtä etsiviä miehiä ja naisiakin, oli kapakoitsijaa, kauppiaita, kaikenlaisia onnenonkijoita.

Kullankaivun ohella Inarin ja Sodankylän alueella tapahtui muitakin ilmiöitä, jotka muuttivat oleellisesti kehityksen suuntaa ja joilla on vaikutusta tähänkin päivään. Saamelaisia oli muuttanut Norjasta Suomeen 1852 voimaan astuneen rajasulun jälkeen. He asettuivat Enontekiön ja Utsjoen laajoille erämaa-alueille levittäytyen sieltä vuosisadan loppupuolella etelämmäksi Inarin, Kittilän ja Sodankylän. Kullankaivu tuli Ivalojoen, Sotajoen, Tankavaaran ja Lemmenjoen alueelle hieman muuttavia porolappalaisia aikaisemmin.

Kolmas Inarin elämään vaikuttanut ilmiö oli kruununmetsätorppien perustaminen. Kullankaivu eli alkuvuosina erillisenä toimintonaan, jota hallinoitiin valtion, kuvernöörin, kruunuvoudin ja oman poliisikunnan toimesta.

Idän ja lännen taistelu

Suomen Suurruhtinaanmaan asetus kullanetsinnästä Kemin Lapinmaassa 8. huhtikuuta 1870 on merkittävä virstanpylväs ja tienviitta Suomen kasvamisessa länsimaiseksi ja eurooppalaiseksi yhteiskunnaksi. Kaksi vuotta aikaisemmin julkisuuteen tullut senaatin retkikunnan kultatutkimukset Ounasjoella, Tenojoella, Utsjoella, Vaskojoella ja Ivalojoella saivat aikaan kiinnostavan prosessin, jonka lopputuloksena Suomi integroitui länsimaiseen demokratiaan. Kulta ja muut jalometallit olivat kautta aikain olleet hallitsijoiden ja hallitusten yksinoikeutena. Tämä perinne muuttui Amerikan Kalifornian Eldoradon kultakentillä 1800-luvun

puolivälissä, jolloin kaikille annettiin mahdollisuus rikastua tai köyhtyä kullanetsinnässä. Hallitsijan oikeus lienee vieläkin voimassa itänaapurissa.

Venäjän keisari, suuret kultayhtiöt ja viranomaiset koettivat vaikuttaa Suomen päättäjiin, jotta kullanetsintäoikeus Lapissa annettaisiin yksinoikeudella Venäjän suuryhtiöille. Meillä otettiin iso askel kohti itsenäisyyttä ja Eurooppaan, kun lain lopulliseksi sanamuodoksi tuli *”Jokainen hyvämaineinen mies Hänen Majesteettiinsa alamaista Keisarikunnassa ja Suomen Suurruhtinaanmaassa Mooseksenuskaiset tätä kuitenkin erotettuina, saa siihen hankittuansa asianomaisen luwan, Suomen Lapissa etsintöjä toimittaa kultaa tuottawain maakerrosten löytämiseksi ja ne sitten huuhtoa”*.

Tämä Suurruhtinaanmaan asetus kullankaivusta loi pohjan kaikille myöhemmille kaivoslailla ja –asetuksille Lapin kullankaivun erityislaki kumottiin 12.11.1883 julkaistulla valtaus- ja kaivoslailla, josta lähtien kullankaivusta on kaikissa kaivoslaeissa ja –asetuksissa ollut omat erityismääräyksensä. Näin myös voimassa olevassa kaivoslaissa, jonka pelätään lopettavan yli 140 vuotta jatkuneen kullankaivun.

Kartat tarkentuivat kullankaivun ansiosta

Kullankaivun myötä kuva Inarista ja Lapista muuttui ja selkiintyi. Parhaiten tämä konkretisoituu kartoissa. Tarkimpia karttoja ennen Ivalojoen kultaryntäystä lienee ollut Lindemanin Posti- ja tiekartta vuodelta 1864. Kartta on varsin ylimalkainen, vaikka kylät ovatkin jo löytäneet oikean paikkansa.

Aurenin Ivalojoeki: Oulun kuvernööri Alfthan komensi maanmittari Petter Wilhelm Aurenin kartoittamaan Inarin pitäjää ja Ivalojoen laaksoa keväällä 1870. Petter ja hänen veljensä Josef olivat laatineet Lapin yksityiskohtaiset pitäjäkartat 1860-luvun lopulla. Viimeisenä niistä valmistuivat Inarin ja Sodankylän kartat. Se valmistui loppuvuodesta 1870. Nämä pitäjäkartat valmistuivat suurimmalta osaltaan ennen kultaryntäystä, mutta Aurénin veljekset olivat keskeisesti mukana Ivalojoella 1870 ja tuon ensimmäisen ryntäysvuoden valtaukset eli tehdaspiirit ehtivät mukaan tähän Sodankylän pohjoisosan karttalehteen.

Jernströmin geologinen kartta 1874: Kullankaivu aloitti myös koko Suomen geologisen kartoituksen. A. Mauritz Jerström laati maamme ensimmäisen geologisen kartan Lapista ja se valmistui 1874 mittakaavassa 1:800 000. Kartan tekeminen on edellyttänyt hyvin laajoja kenttätutkimuksia, esimerkiksi koko granuliittikaaren kartoittamista Luttojoelta Tenon laaksoon.

Prospektorin kartta 1901: Kartat muuttuivat vuosikymmenien kuluessa entistä yksityiskohtaisemmiksi. Kultahistorian ensimmäinen suuri kultayhtiö Prospektor kartoitti tarkoin Sodankylän pohjoisosan, Laanilan ja Saariselän. Tuloksena syntyi käsin piirretty ja väritetty kartta vuonna 1901. Saman kultayhtiön toimesta laadittiin yksityiskohtainen Laanilan geologinen kartta.

Kultateistä valtateiksi

Lapin valtavyälyä, nelostie saa paljon kiittää kullankaivua nykyisestä sijainnistaan. Kultaryntäyksen syttyessä pääasiallinen kulkureitti veneellä, kävellen, hevosilla ja poroilla kulki Rovaniemeltä Kittilän ja Pokan kautta Inariin ja Ivalojoelle. Vähäisemmin oli kulkijoita Kemijärven, Ruijan keinojen ja Rovasen tien reiteillä. Kittilän kautta kuljettiin vielä 1910-luvulle saakka, jolloin valmistui tie Sodankylästä Ivaloon. Tien kulkuun vaikutti ratkaisevasti se, että kultayhtiö Prospektor oli rakentanut kärrytien Vuotson eteläpuolelta Laanilaan.

Todellinen valtioneuvos, senaattori ja Espoon kartanon omistaja August Ramsayn kautta yhdistyvät kullankaivu ja Lapin matkailu. Hän toimi kultayhtiö Prospektorin johtokunnan puheenjohtajana ja vaikutti myöhemmin ratkaisevasti siihen, että Suomen Matkailijayhdistys aloitti matkailutyön Lapissa ja Petsamossa 1920-luvun alussa. Matkailusta Ramsay löysi korviketta kullankaivun tuomille pettymyksille Prospektorin ajaututtua muutaman vuoden toiminnan jälkeen konkurssiin. Lähes samanlaisen kohtalon koki Henry Kerkelän, joka sai myytyä lupaavasti alkaneet Laanilan kultakaivokset ”Suomalais-amerikkalaiselle kultayhtiölle”. Asiasta riideltiin myöhemmin kauan käräjillä.

Unelma emäkalliosta ei sammunut kultayhtiöiden myötä. Insinööri Wille Hahl, Prospektorin ja Kerkelän kultayhtiöiden palveluksessa ollut insinööri, julkisti 1918 laajan ”tutkimuksen” kultaesiintymistä Ivalojoen ja Laanilan

alueella. Siinä hän väittää kultaa löytyvän noin 13 000 kiloa ja esittelee maailman kultakentillä käytettyjä suuria koneita ja kaivumenetelmiä, joita käyttämällä kultaa saadaan talteen. Onneksi Hahlin esittämät ajatukset Ivalojoen rantojen ja pohjan perkaamisesta kaivinkoneilla ja uivilla ruoppaajilla ei toteutunut.

Hahlin raportti synnytti uuden kultakuumeen ja 1920-luvulla syntyi suuria kultayhtiöitä, joiden rahoittajina olivat etelän kauppiaat, liikemiehet, poliittiset vaikuttajat ja geologit. Käytiin muutaman vuoden kova kilpailu Ivalojoki Oy:n ja Lapin Kulta Oy:n välillä valtautuksista, teistä, silloista ja työvoimasta. Se päättyi muutaman vuoden kuluttua molempien kultayhtiöiden lopettamiseen. Moni ulkomaalainen kaivosyhtiö tutki Lapin kultaesiintymiä 1930-luvun lopulla.

Siinä välissä itäinen Lappi, Inarinmaan, näki uuden aikakauden tulon Petsamon maantien rakentamisen ja valmistumisen myötä. Tappionsa nielleet kultayhtiöt olivat vetäytyneet pois kultakentiltä jättäen jälkeensä maanteitä, siltoja, kämppiä, rakennuksia, avattuja kultakaivantoja, koneita, laitteita, rautaromua. Paikallinen väki osasi käyttää niitä hyväkseen ja siinä on minusta yksi kullankaivun keskeisin historiallinen anti ja merkitys; kulta on aina tuonut hyvän lisäansion yksityiselle ihmiselle, kullankaivajalle, vaikka se on pettänyt suurten kultayhtiöiden toiveet ja unelmat. Eniten siitä ovat hyötäneet paikalliset asukkaat

Kullankaivu pohjusti matkailun tuloa

Kullankaivu on liittynyt erottamattomana osana Lapin ikivanhoihin myytteihin, jonka maailman matkakirjailijat loivat 1700- ja 1800-luvuilla; kesäyön aurinko, revontulet, villi luonto, ruska, kaamos, porot, saamelaiset, tunturit. Ivalojoen Kultala sekä Prospektorin Laanilan pääkonttori ja siitä kunnostettu Laanilan majatalo olivat koko olemassaolonsa ajan myös matkailukohteita. Uusi ja vanha aika kohtasivat Laanilan majatalossa 1920-luvulla; siellä kohtasi uusi ja vanha aika: hiihtoturisti ja šamaani Niila Hirvasvuopio, auto ja poro, uusi maantie ja ikivanha Ruijan kulkukeino, kullankaivaja ja häntä kameralla kuvaava matkailija tai reportteri.

Hauska historiallinen anekdootti kullankaivun ja matkailun yhteydestä on Lapin kultahistorian kuuluisimman sankarin, veijarin ja huijarin Heikki Kivekkään yritys rakentaa terveyskylpylä Saariselälle 1910-luvun loppupuolella. Hirret olivat jo paikallaan Luttojoen Aittajärven rannoilla, kun paikallinen hevospies, lienee ollut Hirvas Niila, kuljetti hankkeen helsinkiläistä rahoittajaa katsomaan rakennuspaikkaa. Hevospies oli kuiskutellut kyydittävänsä korvaan ihmettelynsä, miksi tämä menee rahoittamaan Kivekkään kaltaisen huijarin toimia. Hanke kaatui siihen ja edesmennyt ystäväni Luppo-Matti kertoi löytäneensä pari vuosikymmentä lahoavat hirret siltä paikalta, minne kylpylän piti nouseman.

Kullankaivu on monella tavalla vauhdittanut Pohjois-Lapin muuttumista, jota voinee myös kehitykseksi kutsua. Inarin pitäjän väkiluku kaksinkertaistui parissa vuosikymmenessä Ivalojoen kultaryntäyksen jälkeen. 1890 pitäjän 1155 asukkaasta oli 915 tilallisia, 240 maata omistamatonta, 714 ”aitoja lappalaisia”, 19 syytinkiläistä, 12 köyhää ja ruotivaivaista, 16 huonokuntoista vanhusta, 5 varatonta lasta, 3 sokeata ja 3 mielipuolta, kertoo maanmittari Josef Aurén kirjassaan ”Matkani Lapimaassa 1867”.

Inarissa oli 2015 asukkaita n. 6800. Matkailussa kirjattiin 430 000 yöpymisvuorokautta majoitusliikkeissä.

Lienee oikeutettua sanoa, että Inarin kunta on rikastunut kullalla tai tarkemmin sanoa toiveella kullon löytymisestä.

Kuvakooste seuraavalla sivulla:

Kullankaivu on vauhdittanut 150 ajan Inarin Lapinmaan kehitystä, teiden rakentamista, matkailun nousua, alueen kartoitusta. Se on tuonut kuntaan paljon uusia asukkaita, yrityksiä ja elinvoimaa.

